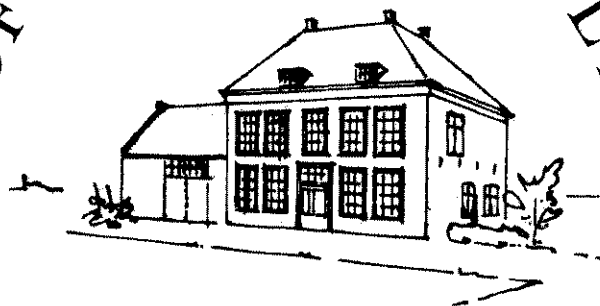
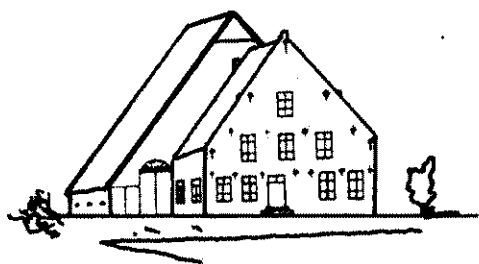

HOF VAN ASSENDELET

STREEKMUSEUM HOEKSCHER WAARD
HOFWEG 13 3274 BK HEINENOORD

OOST-LEEUWENSTEIN

BULLETIN

50

AUGUSTUS 1989

STICHTING
VRIENDENKRING VAN HET STREEKMUSEUM HOEKSCHÉ WAARD
(ingeschreven K.v.K. Dordrecht nr. S 119934)

Redactie en secretariaat:

Hofweg 13, 3274 BK Heinenoord. Giro 38.70.852.

Contributie: minimaal F 10,-- per persoon/jaar.

Redactie:

Drs. W. Blok	-
J. Gerretse	01862 - 2293
A.O. Mol	01853 - 1154
lic. P.G. Perneel	01869 - 1078
P.J. Pot	01853 - 1411
K.H. van der Ree	01865 - 3622
W. Reedijk	01865 - 1323
Mr. R. van der Waal	015 - 622457

Hof van Assendelft:

Hofweg 13, 3274 BK Heinenoord. Telefoon 01862 - 1535.

Geopend dinsdag t/m zaterdag 14.00 - 17.00 uur.

Zaterdag bovendien 10.00 - 12.00 uur.

Leeszaal: Geopend woensdag 09.00 - 13.00 uur.

Zaterdag 10.00 - 17.00 uur.

Oost-Leeuwenstein:

Dorpsstraat 13, 3274 BK Heinenoord.

Geopend zaterdag 10.00 - 12.00 en 14.00 - 17.00 uur.

Groepen op afspraak.

Conservator:

Drs. J.E. de Rooy 01862 - 2010

Een vriend is iemand die alles van je weet
en toch van je houdt.

Henri Brun.

Ben ware uitspraak en juist daarom schrijf ik
met veel genoegen in het vijftigste bulletin.
Het is van grote betekenis dat informatie wordt
gegeven over ons schitterende museum, dat een
rijk gemeenschapsbezit is van de Hoeksche Waard,
maar dat zeker niet uitsluitend voor de Hoeksche
Waard wordt geëxploiteerd.

Velen in en buiten onze regio voelen zich
verbonden met ons streekmuseum en dragen dit
op allerhande wijzen uit.

Mede hierdoor is het museum uitgegroeid tot wat
het nu is.

Het is belangwekkend en het voorziet in een
belangrijke behoefte voor velen, ~~hetgeen~~ alleen
mogelijk is door de grote zelfwerkzaamheid, de
inspanning van vrijwilligers en de steun van
sympathisanten.

Over de betekenis van het woord bulletin kan geen
misverstand bestaan.

Gelukkig is het namelijk geen dagbericht omtrent
de toestand van een zieke, zoals het woordenboek
aangeeft. Verre van dat!

Ons museum is springlevend en kerngezond.

Het is ook geen bericht omtrent een of ander
krijgsbedrijf. Integendeel!

Alleen door eensgezindheid en goede samenwerking
kunnen grote prestaties worden geleverd, zoals
voor de stichting van openbare gebouwen, waarin
oudheden e.d. worden bewaard en kunnen worden
bezichtigd.

Ons streekmuseum omvat meer dan de gegeven
definitie. U en ik weten dit. Vandaar dat ik niet
meer ruimte krijg toegemeten en ook niet nodig
heb om zulks uit te leggen. Immers, een vriend
is iemand die alles van je weet en van je houdt.

Dat laatste wordt elk jaar opnieuw bevestigd in
de boekhouding ten behoeve van het streekmuseum.
Een wat nuchtere constatering, maar daarom wel
van gewicht.

Vrienden heel, heel veel dank voor alles.

Stichting Vriendenkring, het ga u goed!

Tenslotte nog dit. Voor de volgende 50 uitgaven:
houdt het maar gewoon op "Bulletin".

Met hoogachting en hartelijk groetend,

B. Kolbach,
voorzitter Stichting Streekmuseum.

NIEUWS VAN DE REDACTIE

Toen ruim twintig jaar geleden het eerste
gestencilde bulletin het daglicht zag, kon
niemand vermoeden dat in de zomer van 1989 het
vijftigste, in keurige offsetdruk uitgegeven,
zou verschijnen. Ook als tegen de samenstellers
van bulletin nr. 1 gezegd zou zijn, dat het
vijftigste 36 pagina's bevat en naar 1.400
vrienden zal worden gestuurd, dan hadden zij
wellicht gezegd: "Dat bestaat niet." Toch is dit
laatste waar. Voor U ligt een extra dik bulletin,
dat naar 1.400 vrienden gestuurd is.

In het voorgaand inleidend artikel wordt door
de voorzitter van het Streekmuseum, de heer
B. Kolbach, bij het uitkomen van dit jubileum-
nummer stilgestaan.

Daarnaast willen we U wijzen op twee, eigenlijk
drie, andere mijlpalen die in dit bulletin worden
vermeld. Zo bereikte het aantal vrienden juist
in deze dagen de 1.400-grens en kwam de 300ste
vraag voor de vragenrubriek binnen.

Om de steeds groter wordende oplage van het bulletin beter te kunnen verwerken, vond de redactie de heer A.O. Mol uit 's-Gravendeel bereid de geleerden te komen versterken. We menen dat met deze uitbreiding de groei van de vriendenkring kan worden opgevangen.

De derde mijlpaal, hoewel de Vriendenkring daar verder van af staat, betreft het 450-jarig bestaan van Klaaswaal. Dit feit en de recente ontdekkingen, welke in de kerk van Klaaswaal zijn gedaan, vormen enkele bestanddelen voor de 9e vriendendag, die op 21 oktober a.s. zal worden gehouden. (Elders in dit bulletin leest U daar meer over.) Als inleiding op deze vriendendag zult U in dit bulletin een aantal artikelen vinden, waarin de historie van Klaaswaal, o.a. wordt belicht door onze vriend de heer J.P. Bijl.

Verder staat er de komende tijd weer een tentoonstelling van een hedendaagse kunstenares op de agenda van het Streekmuseum. Vanaf 12 september zal tot eind oktober het werk van de schilder Yvonne Houwing te zien zijn. Eerder exposeerde de uit Rotterdam afkomstige kunstenares in Leiden, Zeist en Groningen.

Veel leesgenoegen met dit jubileum-bulletin.
P.J.P.

DE VRAGENRUBRIEK

Op de geplaatste vragen kwam één gedeeltelijk antwoord binnen op vraag 296 vergezeld van een landkaartje waarop de plaats Roeroort in Duitsland was aangegeven. Hartelijk dank voor deze reactie.

Met de hier volgende vragen wordt weer een beroep gedaan op de medewerking en hulp van onze uitgebreide vriendenkring.

298. Kornelis Arendse Niemandsverdriet, gedoopt Heerjansdam 22-10-1730 en Bastiaantje Klaasdr. Noordland, gedoopt te Strijen 21-4-1730, dopen te Heerjansdam 8 kinderen tussen 1751 en 1766. Gevraagd: Datum en plaats van hun huwelijk.

299. Thonis Cornelisz. de Heer, getrouwd te Mijnsheerenland 8-11-1669 met Leentje Dirkse (Zwaal) jongedochter van Charlois. Gevraagd: De geboortedata en ouders van dit echtpaar met alle bekende gegevens.

VRAAG 300.

Dit 50e bulletin is een jubileumnummer. Deze 300ste vraag in onze rubriek is ook een jubileumvraag en daarom een meer uitgebreide opsomming van gegevens die betrekking hebben op personen, die in het grijze verleden zijn begraven in de kerk te Klaaswaal. In dit jaar waarin Klaaswaal zijn 450-jarig bestaan herdenkt, is er door de heer J.P. Bijl, kerkvoogd aldaar, een toevallige maar belangrijke ontdekking gedaan van drie, tot nu toe volkomen onbekende grafzerken van vooraanstaande personen. De oudste zerk dateert van 1566 (het bouwjaar van de kerk!). Midden op de steen is een wapen zichtbaar met twee zespuntige sterren en daaronder twee mogelijke bloemmotieven. Rond dit wapen is een ketting te zien. Nog leesbaar is de volgende tekst:

SCHOUT * VAN CLAESWAAL * WARDSMAN VAN T
..NIEW.....RENTM * VAN,* GORSSSEN * VAN * DE *
WESTMASE * STERFT * INT * JAAR * A *. 1566 *

Ongetwijfeld zal dit wel het graf zijn van de rentmeester Willem Lenaerts Ketting. Bekend is nl. dat hij in 1566 nog de rekening van 1565 heeft afgelegd, maar in 1567 werd dit gedaan door zijn broer. Zijn weduwe hertrouwde in 1568. Voeg daarbij de ketting rond het wapen als aanwijzing, dan is twijfel haast uitgesloten. Wat weten we van deze rentmeester? Nog niet zoveel! In het kohier van de 10e penning over Cromstrijen, Striemond en Greup van de Staten van Holland over het jaar 1562 vinden we vermeld: "Willem Lienaerts Kettijn heeft zijn huurcedulle getoont dat hij bruycht van Mr. Willem van Cijmeresenderende binnen Utrecht 21 morgen lands met huyzinge, berg, schuyr, de hoop om f 305." In polderrekening Westmaas Nieuwland 1568 No. 346 staat o.a. "Willem Lenaertsz Ketting, in zijn leven waersman van de Nieuwelande." Zijn nazaat Cornelis Wobbensz. ontving f 3 voor werkzaamheden, die voornoemde Willem als waersman gedaan had in 1565. Bij deze gegevens moeten wij het laten, maar na de ontdekking van zijn graf, kan nader onderzoek naar gegevens gestimuleerd worden, zodat ook zijn levenswandel meer onthuld zal worden.

De tekst op de tweede ontdekte grafzerk spreekt duidelijker taal, hoewel in Gotisch schrift.

MARYCKE CORNELIS DOCHTER HUISVROUW WILLEM
ADRIAENS- OUDT OMTRENT 24 * STERF*OPTEN *
2 *FEBRUARY ANNO * 1607.

HIER LEYT (BEGRAVEN) WILLEM ADRIAEN(SZ) LEM IN
SIJN LEVEN GHEWEEEST CAPPET(EY(N) VAN CLAESWAEL
STERFT OPTEN 5 IYUNY AN* 1622 OVT OMTRE(NT) 49
JAER ENDE ZYN SOON CORNELIS WILLEMSZ LEM STERFT
OP TE 21 JULUYS ANNO 1625

Hieruit blijkt dat zijn eerste huisvrouw reed haar 24e levensjaar is overleden en in de kerk begraven. Uit onderzoek bleek dat Willem Lem weer hertrouwde met Hilken Joppen. Hij was een zoon van Adriaen Pieters, dijkgraaf van de polder Westmaas Nieuwland. Zelf was hij heemraad van dezelfde polder van 1616 tot 1622.

Op de derde grafzerk staan weer twee wapens afgebeeld, onder een helm met vlucht. Links een wapen met daarin een burchttoren met kantelen en rechts een wapen met 3 papegaaien. De tekst luidt:

HIER LEYT BEGRAVEN DE EERBARE GEERTRUY HOOGENDYCK
HENDRICXDOGHTER IN HAAR LEVEN HUISVROU VAN RUTGER
VAN DER LITH SCHOUTH EN RENTMEESTER VAN
CROMSTRIJEN.
STERFT OP DEN 12en JUNY 1664 OUT 38 JAREN EN
9 MAENDEN.

Deze eerbare vrouw werd ruim 38 jaar oud en moet dus geboren zijn september 1625. Volgens gevonden gegevens moet zij dan wel een dochter zijn van Hendrick Adriaansz. Hoogendijck (overleden voor 1637) en Adriaantje Franken de Vos. Deze laatste hertrouwde te Barendrecht 13 september 1637 met Hendrik Cornelisz. Haar echtgenoot Rutger van der Lith was afkomstig van Ooltgensplaat, zoon van Cornelis van der Lith (overleden voor 1646) en Maria Hanecops. In 1646 benoemd als schout van Cromstrijen, woonde hij in 1647 binnen het dorp Klaaswaal. In het rampjaar 1672 was hij kapitein van 128 weerbare mannen. Volgens het kohier van de 100e penning van 1673 werd hij getaxeerd op 7.000 gulden verhoogd met het bezit te Ooltgensplaat van 15 gemet 143 roe en 9 gemet 152 roe o.a. verhuurd aan zekere Van der Spek.

In 1674 liep het mis met hem.

Tengevolge van een geschil tussen hem en de secretaris-penningmeester van Cromstrijen, de heer Adriaan Vos, werd Rutger van der Lith in staat van faillissement verklaard. Tot voogd over hem werd benoemd Jacob Imantsz. Lem en tussen de jaren 1681 en 1690 werd de rekening door de curatoren opgemaakt.

Er is een heel dossier van die werkzaamheden bewaard gebleven, waaruit blijkt dat het een heel onderzoek is geweest. Maar intussen was er wel een andere schout benoemd, die echter ook niet lang het vertrouwen genoot.

Hoe het verder met Rutger van der Lith is gegaan is voor ons nog in de nevelen van de historie verborgen gebleven.

Dit was dan deze keer een hele opsomming van ontdekkingen en gegevens die naar aanleiding daarvan zijn opgespoord. Naar wij hopen heeft dit relaas uw belangstelling gewekt en wellicht zijn er onder U, die nog meer gegevens kunnen verstrekken over genoemde personen.

Onze 300e vraag is dan ook:

Gevraagd: Aanvulling en/of reacties op deze gegevens.

Uw commentaar of nieuwe feiten alsmede nieuwe vragen zien wij vol verwachting tegemoet op het correspondentieadres voor deze rubriek:

W. Reedijk, Boomdijk 45a, 3286 LD Klaaswaal.

AFDELING GENEALOGIE

Dankzij onze productieve kaartjesschrijvers-vrienden en vooral de ons bekende heren Jan de Rooy en Annee Bos is onze collectie wederom aangevuld en wel met de volgende bronnen:

Burgerlijke Stand:

Overlijden:

Gemeente Piershil

1818 t/m 1835

Huwelijksbijlagen:

Gemeente Piershil

1818 t/m 1835

Gemeente Strijen

1812 t/m 1825

Notarieel Archief Klaaswaal: No. 5096.

Dit is ongeveer het tijdvak van 1640 tot 1655, maar met enige hiaten.

Rechterlijk Archief Cromstrijen: No. 14.

Het tijdvak hiervan is tussen de jaren 1700 tot 1730.

Daar alle hierin voorkomende namen, op alfabetische volgorde in het kaartsysteem zijn toegevoegd, zijn deze bronnen toegankelijk en overzichtelijk gemaakt voor ieder belangstellende onderzoeker.

W.R.

HISTORISCH ALLERLEI

Dr. J.F.Ph. Hers
arts te Oud-Beijerland 1881 - 1915

De naam "Hers" is, zeker bij ouderen, in Oud-Beijerland en in de Hoeksche Waard, geen onbekende. Zo bleek bij tientallen personen, die hem destijds als kind en als patiënt nog hadden gekend, de herinnering aan "den ouwen dokter Hers" nog nauwelijks vervaagd. Enkelen wisten zich hem te herinneren als een "grote man met grijs haar en een opvallende witte snor", en "een waardige verschijning", die "je dagelijks, gekleed in een half-lange zwarte jas en met zijn leren tasje in de hand, door het dorp zag wandelen, op weg naar zijn patiënten."

Anderen wisten zich dokter Hers te herinneren als een "bijzonder serieus man, een man die altijd op straat wat afwezig met zijn handen liep te zwaaien of met zijn vingers liep te spelen", [...] "een man waaraan je duidelijk kon zien dat hij altijd liep te denken..."

Een enkeling kon zich dan weer de man herinneren als "iemand met opvallend grote voeten", een eigenschap die kennelijk in de kleine leefgemeenschap die Oud-Beijerland toen nog was, aanleiding gaf tot een bekende uitdrukking: "Keren als Hers", wat werd gezegd van iemand "die zo'n grote voeten had dat hij, als Dr. Hers tot bij de molen [op de Oostdijk] moest lopen om er te kunnen keren..."

Maar allen die destijds ooit als patiënt door Dr. Hers waren behandeld wisten zich deze te herinneren als een "bijzonder sociaal voelend man" en "een uitstekende dokter", maar ook als "een man die niet van kleinzerigheid hield", een kwalificatie, waaraan het bordje in zijn wachtkamer met de welsprekende tekst:

"Zachte heelmesters maken stinkende wonden" wellicht niet vreemd is geweest.

Johannes Floris Philippus Hers, geboren op 14 mei 1854 te Herkingen, als oudste zoon van Floris Hers, die er als "platteland heel- en vroedmeester" sinds 1853 praktizeerde. Johannes Hers stamde uit een geslacht waarin het beroep van arts, of "platteland heel- en vroedmeester", "chirurgijn" of gewoon, "geneeskundige", zoals medische beroepsbeoefenaars voor de geneeskundige wetten van Thorbecke van 1865 werden genoemd, al sinds meerder generatie van vader op zoon was doorgegeven.

Na zijn studie aan de gemeentelijke HBS te Dordrecht, trok hij in 1872 naar Leiden waar hij zich liet inschrijven aan de medische faculteit. Johan Hers was ongetwijfeld een vlot student; in 1878 behaalde hij zijn artsbevoegdheid en promoveerde nauwelijks twee maanden later, magna cum laude, op een proefschrift, getiteld "Over vergroeiingen tusschen vrucht en placenta". Hij vestigde zich aanvankelijk als huisarts te Dordrecht. Eind 1878 kwam hij een eerste maal naar Oud-Beijerland waar hij gedurende enkele maanden de praktijk waarnam voor de zieke platteland heel- en vroedmeester Ary Hoogwerf (1814-1892). Daarna keerde hij naar Dordrecht terug waar hij als officier van gezondheid werd benoemd bij de landmacht.

In de eerste week van mei 1881 vestigde hij zich als "medicinae doctor" en arts in Oud-Beijerland. Nadat hij gedurende enkele maanden spreekuur had gehouden in "Kamer I" van het hotel "De Oude Hoorn", verhuisde hij naar een huis aan de Molendijk, tot hij in 1889, het eerste huis liet bouwen aan de toenmalige "Ravensweij". (1)

Intussen was Hers getrouwd met Sara Jacoba van Eeten, de dochter van een gefortuneerd landeigenaar uit Uitwijk, waar de familie Van Eeten er als de bewoners van de imposante "Almingshoeve", al generaties lang een haast aristocratisch aanzien genoot.

Het echtpaar Hers - Van Eeten kreeg vier kinderen. Twee ervan, Jan-Adrianus en Willem overleden op zeer jonge leeftijd. De oudste zoon Floris (1883-1956), studeerde net als zijn vader medicijnen en vestigde zich in 1920 als huisarts te Puttershoek.

Dochter Anna (1885-1967), die in haar jeugd een ernstige beenafwijking had, zou later enige landelijke bekendheid genieten als schrijfster van jeugdromans, waarvan het autobiografische "Het Beugeljong" enkele herdrukken beleefde.

Nagenoeg gelijk met Dr. Hers, vestigde zich te Oud-Beijerland Dr. Kommer Lodder (1856-1930), zijn Leidse studiegenoot, die eveneens gepromoveerd was ("Over zweetsecretie") en ook van het naburige Goeree afkomstig was. Ondanks een ogenschijnlijke praktijkrivaliteit, zou tussen beide artsen gedurende meer dan 25 jaar een hechte samenwerking bestaan op professioneel vlak.

Beide medici zouden zich bovendien jarenlang bijzonder verdienstelijk maken op hygiënisch, maatschappelijk en cultureel gebied in en buiten Oud-Beijerland.

Het was grotendeels door hun toedoen dat in Oud-Beijerland een eerste Openbare Bewaarschool, later ook een Ambachtsschool en in 1917 uiteindelijk, na veel politiek geharrewar, een Rijks Hoogere Burgerschool kon worden opgericht.

Mede op initiatief van Dr. Hers werd in Oud-Beijerland de eerste wekelijkse marktdag georganiseerd en kreeg Oud-Beijerland als een van de eerste gemeenten in Nederland een drinkwaterleiding (1888).

In 1889 namen Hers en Lodder het initiatief tot de oprichting van de "Vereeniging Oud-Beijerlands Gemeentebelang", een vereniging die, later in samenwerking met de "Vereniging Hoeksche Waards Belang, zou ijveren voor de ontwikkeling van Oud-Beijerland en van de Hoeksche Waard op cultureel en vooral economisch gebied.

Jarenlang was Hers voorzitter, respectievelijk secretaris of penningmeester van de plaatselijke afdeling van "Het Nut van 't Algemeen", en zetelde in diverse plaatselijke commissies.

Al duidelijk getekend door de ongeneselijke maagkwaal die hem enkele maanden later fataal zou worden, nam hij in oktober 1914, het initiatief tot de oprichting van een commissie die zich gedurende vier jaar zou inzetten voor de opvang van een honderdtal Belgische oorlogsvluchtelingen die in Oud-Beijerland een onderkomen hadden gevonden.

"Eindelijk, door ziekte ondermijnd, moest hij de praktijk in zijn geliefd Oud-Beijerland vaarwel zeggen", aldus de bekende Utrechtse hoogleraar C.A. Pekelharing, en "vleide zich met de hoop, te Rotterdam nog eenige jaren van het leven te kunnen genieten en zich, rustiger dan in de drukke praktijk, met de geneeskunst en haar beoefenaars bezig te houden".

"Met mannenmoed onderwierp hij zich aan de operatie waarvan hij genezing verwachtte", aldus een bericht in het Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde, maar tenslotte "moest de ijzeren wil het gesloopte lichaam in het nietszijn volgen. Nooit zullen zijn vrienden hem kunnen vergeten.

Wanneer ook al vele herinneringen door de beslommeringen des levens worden uitgewischt, niet die aan een man uit één stuk, niet die aan een karaktervol mensch, welke het onrecht schuwde en de waarheid steeds diende, alle tegenkanting ten spijt."

Doctor Johannes Floris Philippus Hers overleed te Rotterdam op 19 september 1915.

De rol die Hers op het sociale vlak heeft gespeeld is zeker voor de kleine, nog groten-deels geïsoleerde gemeenschap die Oud-Beijerland omstreeks de eeuwwisseling nog was, niet zonder betekenis geweest.

De betekenis die Hers heeft gehad als plattelandsmedicus, in een periode waarin er op medisch gebied tal van ontwikkelingen plaatsvonden, is echter niet minder groot geweest.

Daarvan getuigen zijn dagboeken.

(wordt vervolgd)

(1) Nu Ooststraat nr. 20.

lic. Ph. Perneel.

NIEUWE VRIENDEN

In het vorige bulletin kon U lezen dat toen 1.370 vrienden/vriendinnen het Streekmuseum steunden. Een eenvoudige rekensom leerde ons ook dat slechts 30 nieuwe aanmeldingen de 1.400 zouden volmaken.

De verwachting van de redactie was, dat dit aantal tegen het eind van het jaar gehaald zou worden. Deze veronderstelling bleek echter niet juist, want bij het samenstellen van deze rubriek constateerden wij tot onze vreugde dat er nu al meer dan 1.400 donateurs ons aller Streekmuseum steunen. Om precies te zijn, telt de kring nu 1.402 leden.

Via deze weg heten we de 32 vrienden nogmaals hartelijk welkom.

HW 378 C. Bernard	Westmaas
L 361 A.J. van der Bie	Zoetermeer
HW 710 J.P. Bijl	Klaaswaal
L 683 M.C. Bol-Groeneweg	Bellflower (U.S.A.)
L 546 R. de Bruin	Spijkenisse
L 379 B. Drinkwaard	Alblasserdam
L 561 J. Groeneveld	Spijkenisse
L 307 W. van Helden	Barendrecht
L 423 H. van 't Hof	Schiedam
L 675 C.H. den Hollander	Schiedam
L 676 M.E. den Hollander	Schiedam
HW 711 G. Hooghwerff Jr.	Strijen
HW 709 J. Hooghwerff	Strijen
HW 717 P.C. Kruijthof	Numansdorp
L 588 T. Leemans	Rotterdam
L 677 T.A. Leeuwenburgh	Kockengen
L 678 E.R. Leeuwenburgh-'t Jong	Kockengen
HW 716 D. de Man	Oud-Beijerland
L 479 A.J. Olree	Berkel en Rodenrijs
L 58 P. Ridderhof	Hoogvliet
HW 706 B. Rijkhoek	Puttershoek
L 681 H.W. Rijsdijk	Rotterdam
L 256 C. Roszbach-Louwen	Krimpen a/d IJssel
L 679 J. Sparreboom-vd Kleij	Rotterdam
L 680 Fam. Staggs-Roos	Richmond (U.S.A.)
HW 708 J.N. Tactor	Klaaswaal
HW 712 A. Vader	Oud-Beijerland
L 206 C. Verschoor	Schiedam
L 424 T. in 't Veld	Haarlem
L 426 Fannij Wallebroek	Leiden
HW 713 W. Westdijk	Puttershoek
HW 707 Martine Zoeteman	's-Gravendeel

Red.

WAT DE KRANTEN ZEGGEN

Uiteraard wordt ook in deze rubriek aandacht besteed aan het jubilerende Klaaswaal. Bladerend in de Nieuwsbladen van vijftig jaar geleden, kwam een aantal gedichten te voorschijn, waarin het toen 400-jarig bestaan van dit dorp werd beschreven.

In het eerste hier onderstaande gedicht wordt de stichting van het dorp behandeld, terwijl het tweede de nieuwsvoorziening weergeeft uit 1870 (het jaar waarin de Frans-Duitse oorlog werd uitgevochten en uitbreiding van die oorlog ook Nederland bedreigde.)

" DE STICHTING - 1539.

De polder is gereed,
Men praatte lang en breed,
Toen ging de Heerlijkheid den grond verkoopen,
't Land bij 't gat van Claes Wael,
Behield men allemaal,
Dat plekje bleef nu voor een dorpje open.

Voor kerk en pastorie
Voor school als nummer drie
Werd een voorloopig plaatsje aangewezen,
De rest kreeg men cadeau
Was 't niet voordeelig zoo?
Wanneer men had zijn goed gedrag bewezen.

De bakker en Jan Hop,
Baas Truffel en baas Klop
De maker ook van kachels en fornuizen,
De kuiper en Kees Kwast,
Als ook de winkelgast,
Ze bouwden in een dubb'le rij hun huizen.

Het wei- en korenland,
Ging spoedig van de hand,
Kwam in 't bezit van boeren en van heeren
Voor boer en ook voor knecht!
Rees dra een woning recht,
Waar hij zich met zijn vrouw kon
installeren.

Zoo werd ons dorpje gesticht
Een centrum opgericht,
Dat eeuwen later nog verricht zijn daden,
Komt eert het allemaal
Ons zoo geliefd Klaaswaal
Door veel te lezen zijn historiebladen!"

" HET NIEUWSTE NIEUWS - 1870.

Onrust heerschte allerwege
Toen de Franschman met den Pruis
Weer eens ruzie had gekregen
't Was voor 't mooi te dicht bij huis.

Zeldzaam waren de couranten,
Radio was onbekend,
Toch was men van alle kanten
Zonder tijding niet content.

Dokter Erkelens bewoonde
't Huis, thans Voorstraat nummer één,
Door hetgeen hij deed, hij toonde
'k Leef niet voor mezelf alleen.

Elken avond ging hij weder,
Als het werk was afgedaan,
Voor een schare, telkens breeder,
Op de trap van 't Raadhuis staan.

Drie à viermaal honderd menschen,
Van de school tot aan de kerk,
Hoorden - geen kon 't beter wenschen,
Dokter lezen na het werk.

Die las uit de Rotterdammer,
Ik bedoel de N.R.C.,
Van ellende, dood en jammer,
Van vernieling en van wee.

Machtig klonk dan over 't pleintje,
Dokters zware stentorstem,
Geen der hoorders maakte een gijntje,
Angst, beklemming, vormden rem.

Wel zag men het vaak gebeuren,
Dat er iemand koos partij,
Soms was 't voor de Duitsche kleuren,
Dan weer voor de Fransche zij.

Maar ondanks het disputeeren,
Men de eer aan dokter gaf,
Na een vriend'lijk salueeren,
Trok de heele schare af.

Door het lezen der berichten,
Kent men dokter Erkelens,
In herinn'ring blijft hij lichten,
Als een trouw en adel mens."

P. J. P.

AANWINSTEN

Onder alle mooie en interessante dingen,
die men in de afgelopen maanden aan het Museum
schonk, bevond zich een fraaie tekening van
het Hof van Moerkerken te Mijnsheerenland,
vervaardigd in 1648 door Johan van Rossum.
Men ziet het Hof, ten dele een ruïne, vanuit
het zuiden langs de haven.

Al mag de rest van de schenkingen er ook zijn,
zoiets komt men niet iedere dag tegen.

Een waardevolle verrijking van onze collectie!

Het lijkt wel, of iedereen nog aan 't opruimen
is geslagen, alvorens met vakantie te gaan.
Grappig is, dat, nu de mussen dood van het dak
vallen, het enige geschonken kledingstuk een
polsmof blijkt te zijn!

U zult dezer dagen de oogstmachine's weer horen
en zien en U, als U nog weet hoe het vroeger
ging, erover verbazen, hoe snel de oogst soms van
het land is. Wat had men vroeger niet allemaal
nodig. Hier nog een lijstje van allerlei ont-
vangen gereedschappen. Om te beginnen ging men
naar het werk met een blauwe emaille drinkkruik
en een knijverzak (stikkezak).

Al naar het werk, nam men ter hand: boom-
snoeischaar, appelplukbeugel met lange steel,
houten waterschephoos, schaarkantploeg met houten
frame, halfronde kantsteker, aardappelpootspade,
bietendelfspade, tweetandshooivork, grondboor,
mesthoopsnijspa (oftewel "graaf"), hooivork,
bateschop met lange steel, laaiik, lange
schrepel, een kruiwagen en een heggeschaar.
Voor schuur en erf nog het volgende:
koolzaadoliemachine, varkens aardappelprakker,
mestriek, gegalvaniseerde zakkenvuller, melk-
tremmer, bietenhakmes, roskam, ronde loet,
twee rechte dito, lange hakbijl, gegalvaniseerde
aker, 6 stuks pennaalden om aardappelzakken
dicht te naaien, trekzaag, grove handzaag,
trekzaag met houten beveiliging, koolschaaf met
drie messen, smalle houtboor, twee kloofbeitels,
houten touwspanner en een wetplank.

Je hebt wel wat licht nodig om dat alles terug
te vinden, dus: een ijzeren olielamp. En een bos
sleutels voor de veiligheid.

Veel materialen waren van hout of ijzer, maar ook leer werd veel gebruikt. Lederen paardetuig, paar lederen beenkappen, paar soldatenkistjes, leren hoofdkap voor op de motor (toen de helm nog niet verplicht was), ledersnijmes, ledersirkelsnijder, heel grote knipschaar, een metalen ledersnijder en een ledervormer.

Verder gereedschappen, waar U zelf wel een beroep bij kunt bedenken, zoals: een pekwagen voor wegpartie, een zware lier voor boten-transport, twee haartondeuses, een tweezijdig-anker, twee kogels om de schoorsteen te vegen, een kleine blaasbalg, een schuimdoek van een filterpers uit een suikerfabriek, een normale winkelweegschaal met koperen schalen en vijf stuks gewichten. Ik moet zeggen, goede gevers, U houdt wel van variatie!

Er tussendoor wat feestelijks: een oranje feestpet en een tapse fles cognac. Proost! Na deze hartversterking kunnen we verder met nieuwe moed. Voor de huishouding: receptenboekjes, kilopak Dinteloord kristalsuiker, fles slaolie, blikje kruiden, fles boteraroma, fles koffiesurrogaat. Een hoge hoekkast. Daar bergen we dan weer een spaarpotje, een medicijnfles, medicijnboosje, Driessen dessertchocoladeblik, Droste cacao-blik, voorraadtrommel, houten kistje met houtsnijwerkdeksel.

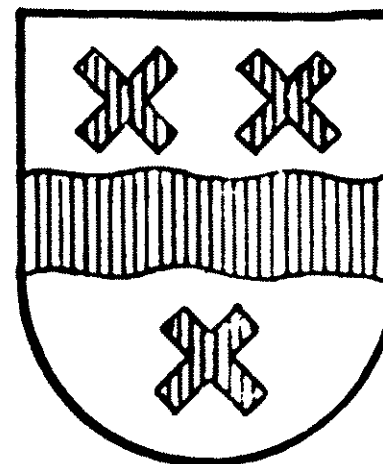
Voor de was: een stuk zeep, een pakje glansstijfsel, een wasbord, een wasstamper, een houten uitklapbaar droogrek. Nog wat diversen: glazen lampbol, tweepits-petroleumstel, ronde stenen toiletbak, 20 bruine vloertegels 10 x 10, koolmes, twee doosjes verf, klein gietertje, aardappelschilbak, bruine Keulse pot. Mocht het U wat duizelen, we hebben nog een doosje APC-tabletten.

Sommige zaken worden nog steeds gebruikt, andere raken in vergetelheid. Maar veel zou de bekende Numansdorpse schoolmeester Welker bekend voorgekomen zijn. Hij stelde de genealogie van de familie Welker samen, die in 1907 verscheen en nu onze bibliotheek siert, evenals de in 1989 verschenen "Historische Atlas van Zuid-Holland" met topografische kaarten van omstreeks de eeuwwisseling.

Samen met een jaargang 1962 van het tijdschrift "De Spiegel", foto's van het Koninklijk Huis, een gedenksteen met het wapen van de gemeente Maasdam, besluit een punt voor een priksleestekker de rij. Een wat vreemd besluit voor dit overzicht, vindt U niet?

Vrienden, een aansporing om het museum niet te vergeten, hebt U niet bepaald nodig. Mij rest dan ook slechts U hartelijk te bedanken. Graag tot het eind van het jaar!

J.G.

Het wapen van de gemeente Klaaswaal.

WERKGROEP DIALECTEN HOEKSCHE WAARD

Thema: KLAASWAAL 1989 door W. Reedijk.

Der was dut jaer saeteresaeves de 24 juni in den omtrek van Klezwaal géén kind of kraai te bekenne. Alle huize stonge der verlaete bij en op weg noch dijk was ter verkeer.

Wat was ter gaans? Nou, om dat an de weet te komme zelleme in 't durp zellef motte weze. Daer is de hêele Klezwaalse bevolking bij mekaar te vinge om een fêest van twee weke lang of te sluite met een grôte meziek- en zangmannefestasie en een grandioos vuurwerk.

't Was dut jaer ommers 450 jaer geleje, dat Klezwaal is gesticht nae het bedijke van de polder Westnieuweland. Klezwalemaers laete zôdiets niet verbij gaan zonder daer wat an te doen. Ze zijn veuls te grôos op ter durp en ze hebbe nie voor niks twee meziekkurpse van de bovenste plank.

't Wor wel is het mezikaalste durp van ôons land genoemd. Uit elke familie doen der wel een paar mee met een toeter of een trommel en zôodoende is 't géén wonder dan ze allemal van de partij zijn as ter wat te doen is en zeker bij zôon fêesttuitvoering as deuzen aevond van allebaai de aaije meziekverêeneginge en de gezameleke Klezwaalse koren, bovendien meziekkurpse uit Baaierland en Goes en nog één hêelemal uit Duisland.

Chris den Boer ôonze voorzitter van de werkgroep is ok zôon toeteraer, daer laetie bij zukke gelegenhede de dialektgroep voor in de steek. Bij deuzen aevend wastie ok weer nauw betrokke en hij zel zun partijchie ok wel mee geblaeze hebbe. Hij is vleejaer ok Klezwalemaer geworre, hoewel die voor de Korendijk in ôonze groep meedoet. 'k Gelôof al zun daege, dattie deur de meziek op Klezwaal trecht is gekomme.

Maar over deuzen aevend rake de mense niet uitgepraat omdan ze 't allemal zôon mooie aevend hebbe gevonge. Het grôte programma van zevene tot twaaleve is deur veul menze bijgeweund en met alle andacht beluisterd. De mêeste mense zijn hêel den gosganselijken aevend nie van der plakkie of geweest, om maar niks te missen. Het Wilhellemus tot besluit wier deur hêel Klezwaal en alle andere anwezige uit volle borst met de meziek meegezonge en dat kwam echt en indrukwekkend over.

Maar zôon zijn de Klezwalemaers nou éemel. Aster wat is, pakke ze 't êensgezind messen allen an. De nieuwe inweuners worre der ok gelijk deur angestoke en alles vurmt zôon éene gemeenschap.

In tije van nôod hebbe de Klezwalemaers zowel van 't durp as van buitenof ok beweze veul voor ander over te hebbe. Toen in den oorlog van veertig tot vijfenveertig hêel de Buitesluis en omgeving mos evacuere omdat het hêele durp met de omleggende polders wier geïnunderd heb het grôte dêel van die bevolking onderdak gekrege op of onder Klezwaal. Praktisch bij elk gezin waere evacuees opgenome en ginge zôon met mekaar den beruchten oorlogswinter in.

De huize en boeresteeë waere ofgelaaie vol, want daer kwam dikkels nog inkwartiering overheen van de Duise weermacht. Maar een Klezwalemaer zeurt daer niet over. Zun deur staat oop voor een mens in nôod.

Nog een tweede keer hebbe de Buitesluiers de wijk motte neme, en weer wiere ze liefdevol opgenome. Dat was bij de watersnôod van februari 1953 toen in de nacht de dijke géén weerstand konne bieë tege het geweld van een zwaere noordwester sturm bij springtij in de nacht en op verschaaije plaese deurbrakke. Veul vee en ok mense zijn toen omgekemme in het woeste water.

Nou zijn Klezwaal en de Buitesluis samegebrocht in ééne gemêente en die is Cromstrijen genoemd. Maar dat was toch wel tege't zere bêên voor de ouwe getrouwe Klezwalemaers. Ze wille nooit een Cromstiener en nog minder Buitesluizer worre. 't Is Klezwaal en 't blijf Klezwaal voor dur aaiige gevoel. En dat Klezwaal is het centrum van de Hoeksche Waerd. Van ousher een rasecht boeredurp, waer de boere en tuinders van 't hêêle ailand vergadere, waer de landbouwschool staat, waer het waterschap De Grôôte Waerd is gevestigd in het fraaie Waterschapshuis, waer 't kantoor is van den plaeselijken beroohouer van de Voedsel-commissaris en ok dat van de Ruilverkaveling voor hêêl het ailand. Maar vooral waer de voorouwers geleefd en gewerkt hebbe om te verkrijge wat nou is een mooi durp gelege rondom tussen vruchtbare polders. Waer ze hun kindere grôotbrochte en de kost verdienden met vlas plokke, terrew pikke, erpels delleve, pee steke, koeie en gaaite melleke, verrekes en kippe houwe, ellebesse en errebeze plokke en in het verleje de dijken maakten en de huizen bouwden waerdeur Klezwaal is gesticht waer het naegeslacht nou grôôs op is. Daerom heb hêêl Klezwaal éénsgezind met mekaar van het 450 jaerig bestaan, zôô'n mooi uitbundig fêêst dervan gemaakt.

WERKGROEP DIALECTEN

VRIENDENDAG 1989

Na de geslaagde vriendendag van vorig jaar, bereikte ons van allerlei kanten de oproep: "Organiseer volgend jaar maar weer zo'n dag." Het zou ons als redactie niet passen een dergelijk verzoek in de wind te slaan.

Dit is dan ook de reden, dat de eerstvolgende vriendendag op 21 oktober 1989 zal plaatsvinden. Uiteraard zal op deze dag de spek-met-peren-maaltijd niet ontbreken.

Hoe wij ons deze dag voorstellen?

Wel, als volgt:

De ontvangst zal deze keer niet te Heinenoord zijn, maar om 14.00 uur in het Waterschapshuis aan de Rijkstraatweg 3 te Klaaswaal.

Vanaf 13.30 uur staat daar de koffie voor klaar.

Na een welkomstwoord zal de heer G. Timmerman, archivaris van het Waterschap De Groote Waard, een inleiding houden.

Vervolgens gaat het gezelschap naar de Ned. Herv. kerk van Klaaswaal, waar de heer J.P. Bijl, enkele bijzonderheden van dit ruim 400 jaar oude gebouw zal vertellen, waarna hij ons zal rondleiden. Hoogstwaarschijnlijk bestaat ook de mogelijkheid om het kerkzilver te bekijken.

Omstreeks half vijf gaat een ieder met eigen vervoer naar Heinenoord, waar U met een aperitief in het Streekmuseum zal worden ontvangen. (Beschikt U niet over eigen vervoer, vermeldt U dit dan duidelijk op uw giro-overschrijving.)

Om half zes wordt iedereen in het H.C. Andersenhuis te Heinenoord verwacht. Hier staan dan de tafels voor de feestelijke spek-met-peren-maaltijd klaar. Uiteraard zal het toetje hierbij niet ontbreken.

Ter afsluiting van deze 9e vriendendag, wordt U rond half acht nogmaals koffie gepresenteerd.

Belangstelling?

De kosten voor deelname bedragen F 32,-- per persoon. Door overmaking van dit bedrag op onze girorekening 38.70.852 onder vermelding van "Vriendendag 1989" en het aantal deelnemers, kunt U uw voornemen aanwezig te zijn aan ons kenbaar maken. Wij verzoeken U Uw overschrijving uiterlijk op 1 oktober op de post te doen.

Introducées zijn zoals gewoonlijk van harte welkom.

U komt toch ook!

Red.

Een kleine voorraad-schuur van groote lekkernij.
Van Visch- en Bouw- en Melk- en ruime Vlas-erij.
Een School van deugd en vlijt, voor menig vrouw en man.
Is't pen tafreel dat men van KLAASWAAL maaken kan.

Van Ollefen.

DE MOEDERKERK VAN CROMSTRIJEN

Welke Hoeksewaarder kent niet de karakteristieke witte kerk van Klaaswaal, die nog niet zo lang geleden ook voor een groot deel met donkergroene klimop begroeid was. Een oude kerk. We kunnen zelfs het woord eeuwenoud in de mond nemen, maar zullen dat toch onmiddellijk weer moeten relativieren.

De kerk en de toren zijn inderdaad al oud, maar niet in hun huidige uitvoering, want die geeft de laatste restauratie uit 1931 weer, die geen enkele rekening hield met het historische verleden. Het grijze leiendak, de glas-en-lood ramen, de eikenhoutimitaties en het plafond van Amerikaanse rifthoutdelen zijn allemaal van deze eeuw.

Onhoudbaar breekt nu de vraag door, hoe de kerk er dan vroeger uitzag en wat daar nog van over is. In eerste instantie lijkt het zoeken naar dit beeld uit het verleden, als het zoeken naar het monster in de koude mistige omgeving rond het diepe donkere water van Loch Ness. Zo'n beeld uit het verleden bestaat immers niet meer, je moet het met een zaklantaarn zoeken in het duister. Gelukkig zijn er nog wel (schaarse) bronnen die gegevens opleveren, maar het blijven brokstukjes waaruit je een mogelijk totaal beeld moet proberen te reconstrueren. Ondanks deze moeilijkheden wil ik toch een poging wagen.

Al snel na de bedijking van de polder Westmaas-Nieuwland werd vastgesteld, waar de toekomstige kerk zou moeten komen, maar die kwam er voorlopig nog niet. De geringe Klaaswaalse bevolking behoorde kerkelijk onder Strijen, maar in de praktijk maakte ze vooral gebruik van de diensten van het nabij gelegen Westmaas.

Voor wie waren nu de kerkelijke inkomsten van deze eerste Klaaswalenaars? Volgens de pastoor van Strijen waren ze voor zijn kerk, maar de bevolking en de landeigenaren protesteerden. Beide partijen verschenen toen voor heer Jan de Wijngaarden, de officiaal van de bisschop van Luik, waaronder deze streek kerkelijk ressorteerde (sinds 1559 echter onder Utrecht). De inwoners van Klaaswaal kregen toestemming om in de toekomst een eigen kapel te bouwen, die door de bisschop of één van zijn suffraganen zou worden ingewijd. Tot die tijd mochten ze op Westmaas kerken, maar moesten wel, tot in eeuwige dagen, jaarlijks 6 ponden en een gouden koervorster (Keulse munt) aan de kerk van Strijen afdragen.

Het volgende conflict was met de pastoor van Westmaas, die met de bouw van een eigen kerk te Klaaswaal een deel van zijn inkomsten zag verdwijnen. Los van het interessante verhaal over de dienstweigering door pastoor Pieter Adriaansz. van Westmaas is er nog een ander belangrijk gegeven nl. dat op "St. Jan Baptiste-dag" men in de zomer van 1566 bezig was met de bouw van de nieuwe kerk.

De grote vraag is waarom dit stuk pas in 1569 voor schout Cornelis Jacobz. Meijnaert is opgesteld en niet drie jaar eerder. Hetzelfde stuk bericht ook dat er nog geen eigen pastoor was en die zal er ook de eerstvolgende jaren nog niet geweest zijn; men was dus voor mis- en sacramentsbedieningen nog steeds afhankelijk van Westmaas. Het stuk is opgesteld op 21 april 1569 en op 25 oktober van datzelfde jaar was er een pastoor op Klaaswaal nl. Cunericus Pallinck.

De reden voor het late opstellen van het stuk lijkt mij gelegen in het feit dat men na herhaalde problemen om een eigen pastoor verzocht en in dat verzoek o.a. wees op het schandalige feit van de dienstregeling. We weten niet wanneer de pastoor van Klaaswaal verdwenen is; waarschijnlijk is hij in 1572 vertrokken. De pastoors van o.a. Heinenoord en Mijnsheerenland waren door de geuzen opgepakt en Pallinck heeft wellicht bijtijds weten te ontkomen.

Tussen 1572 en 1574 vond in Klaaswaal de overgang naar het protestantisme plaats. De acta van de Dordtse classis bestaan vanaf 4 augustus 1573 en op de vergadering van 3 augustus 1574 wordt Klaaswaal voor het eerst genoemd: haar predikant Petrus Ossius staat daar namelijk onwettig. Deze gewezen pastoor en predikant van Heukelum had zich hier schijnbaar zonder toestemming van de classis gevestigd. Duidelijk is nu dus dat er in 1566 een kerk is gebouwd voor de rooms-katholieke eredienst.

De inwoners van Cromstrijen woonden tot in de 17de-eeuw in "Oud-Cromstrijen met het West-Mase Nieuwland bedijkt", "de polder Oud-Beijerland o.a." en "de gorzen buiten de dijken van Oud-Cromstrijen".

In een cohier uit 1562 worden de inwoners van het kerkland in de kom van Klaaswaal "schamele arbeiders" genoemd. Ditzelfde gegeven komt weer terug in een verzoek aan de Staten van Holland en West-Friesland uit 1644, om consent en octrooi voor omslag over de polders, tot het verkrijgen van geld voor de bouw van een nieuwe en grotere kerk in Klaaswaal.

Ze onderbouwen hun verzoek door te verwijzen naar het verleden toen het dorp heel klein was, met weinig huizen en een gering bevolkings-aantal, waarvoor destijds een kleine kerk gebouwd was. In 1644 bleek dit kerkje veel te klein geworden voor de diensten. Herhaaldelijk gebeurde het, dat 's zondags meer dan honderd kerkgangers weer naar huis moesten, omdat ze er simpelweg niet in konden. Bovendien waren vele mensen thuis gebleven omdat dit feit alom bekend was.

Hoeveel personen konden er eigenlijk in die oude kerk?

Voor de beantwoording van deze vraag maak ik gebruik van drie lijsten:

1. De lijst van vrijwillige giften voor de bouw van de kerk uit 1652, waarin 249 personen worden genoemd. Als we dat aantal vermenigvuldigen met drie (man, vrouw en kind) dan komen we op 747 personen.

2. De quotisatie tot betaling voor de kerken van Klaaswaal en Numansdorp uit 1662 en vermeldt 285 huizen; vermenigvuldigd met drie levert 855 personen op.

3. De lijst van de weerbare mannen van 16 tot 60 jaar uit beide dorpen in 1672 telt 333 personen, samen met een gelijk aantal vrouwen maakt dat 666.

Een indicatie voor het te klein zijn van de kerk is ook het feit dat er in 1647, ondanks de vergroting van de kerk van Klaaswaal, toch ook een nieuwe kerk in Numansdorp gebouwd werd! De huidige kerk van Klaaswaal bevat zonder het dwarsschip en de galerij 320 zitplaatsen! Is de huidige kerk zonder dwarsschip echter identiek met die van 1566?

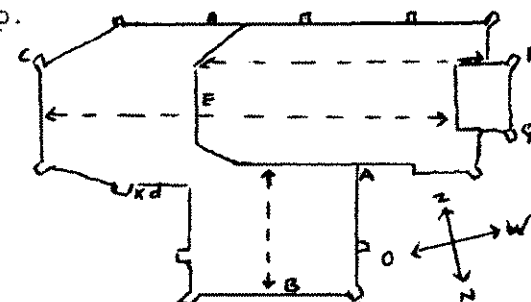
Er is een plattegrondje van kort voor 1638 waarop de hele kerkoppervlakte opnieuw voor begraven wordt uitgegeven. Door de maten van een gemiddeld graf te nemen (2 bij 1 m) en die te vermenigvuldigen met 7 (7 rijen) kom je op een breedte van 7 m en een lengte van 14 à 15 m.

De maten van het huidige schip zijn 7,80 en 19 m. Aangezien het begraven niet vlak langs de buitenmuur zal hebben plaatsgevonden lijkt de breedte weinig verschil te maken, maar de lengte wel: nl. 4 à 5 meter. Bij deze grootte moeten er ongeveer 250 zitplaatsen geweest zijn!

Een andere indicatie levert het onderzoek van muren en fundering op.

Vanaf A naar B en C bestaat de muur geheel uit 17de-eeuwse gele ijsselsteen.

Van C tot A is de muur geheel bepleisterd op een klein stukje noordmuur na bij A. Daar en voor-

zover er stukken bloot zijn alsmede binnen in de toren is rose-rode baksteen uit Vianen zichtbaar. Deze steen is iets groter als ijsselsteen en werd in de 16de-eeuw volop gebruikt. Bij D is onderzoek verricht naar de fundering. De ijsselsteen loopt nog 50 cm door beneden het huidige maaiveld, dan is er een plint van rose-rode steen van 56 cm en daarna verbreedt de fundering zich trapezgewijs met vier treden en daalt nog 32 cm met dezelfde steen. Het geheel rust op een houten balk van 14 cm dikte, die horizontaal onder de fundering ligt en toen veel toegepast werd in plaats van vertikale heipalen.

Conclusie: Ondanks het feit dat de gele ijsselsteen doorloopt van A naar B en C is er op punt D toch een fundering van 88 cm rose-rode steen!

Drie interpretaties zijn mogelijk.

1. Deze fundering is nog van de oude kerk van 1566, die immers geheel van rose-rode steen was opgebouwd.

2. Voor de fundering van de uitbreiding in 1647 zijn nog gave stenen afkomstig van de oude kerk gebruikt.

3. In 1647 gebruikte men deze grotere rose-rode steen nog voor funderingen.

Om een keus te kunnen maken is feitelijk verder onderzoek naar de funderingsstenen noodzakelijk, nl. bij het absoluut 17de-eeuwse dwarsschip, bij de oostgevel van het schip en aan de zuidgevel.

Een ander punt is, dat tijdens de komende restauratie de vloer in de kerk opgebroken zal worden, zodat gezocht kan worden naar eventuele funderingsresten van de mogelijk kleinere, oude kerk. (zie punt E)

Wat betreft de oude kerk zijn de volgende punten dus van belang:

1. In 1566 was het aantal inwoners gering en leefde in armoedige omstandigheden!

2. In 1566 is er een rooms katholieke kerk te Klaaswaal gebouwd, waar een priester de mis bediende, zodat er een koor geweest moet zijn, waarin het altaar stond - in principe was dit koor zelfs het belangrijkste deel van de kerk!

3. In 1590 moest de kerk gerepareerd worden. Het kerkbestuur diende daartoe een verzoek bij de classis in, daar men zelf de kosten niet kon dragen!

4. In 1603 werd bij de ambachtsheren een verzoek ingediend om een nieuwe kerk en een predikantshuis er naast te mogen bouwen!

5. In een ander stuk uit 1604 wordt reparatie aanbevolen en wordt de Klaaswaalse kerkmeesters te verstaan gegeven dat zij nu voldoende inkomsten uit het begraven hebben om zelf voor de kosten op te kunnen draaien!

6. In 1644 verzocht men de Staten van Holland en West-Friesland om consent en octrooi voor omslag op de polders, voor de benodigde gelden voor de reparatie en vergroting van de kerk.

Men vermeldt dat de kleine kerk na de troebelen in 1566 gebouwd was op lage grond en dat de muren en zelfs de stenen waren vergaan!

7. Een nieuw verzoek aan de Staten uit 1646 bevat ook het plan om een kerk in Numansdorp te bouwen!

8. Op 14 Juli 1647 zijn de beide kerken voor de helft klaar. De bouw onder leiding van Mr. Wemmer zal ook wel in beide dorpen gelijk gestart zijn. Van Numansdorp weten we, dat de eerste steen gelegd is op 26 Maart 1647!

9. Een stuk uit 1656 bericht dat het oude kerkje zeer bouwvallig en ruïneus was, zozeer zelfs dat het afgebroken moest worden om een geheel nieuwe kerk in Klaaswaal te kunnen bouwen!

10. Was de bevolking in 1566 zeer klein, in 1647 was ze door een aantal inpolderingen sterk gegroeid!

Ik heb nu uitvoerig stil gestaan bij de kerk; daarnaast is het ook zinvol om wat over de toren te vermelden. Deze wordt voor het eerst genoemd in een stuk uit 1622 als er een klok aangeschaft wordt. Er moet dan een gat in de muur van de toren gehakt worden om de klok binnen te krijgen. In 1629 wordt er in de kerk een houten trap gemaakt om in de toren te kunnen komen. Er is een bestek bewaard gebleven uit 1647 waaruit blijkt, dat op 3 maart de bouw van 2 pilaren tegen de toren is aanbesteed (zie punt F en G).

Uit het feit, dat de bouw van deze 2 steunpilaren aan de bouw van de kerk vooraf gegaan zal zijn, wordt duidelijk, dat de toren van 1566 is blijven staan, maar wel versterkt werd met 2 steunberen om het grotere gewicht van de vernieuwde kerk te kunnen dragen.

Ik wil nu het verhaal afronden met enige voorzichtige conclusies, omdat het onderzoek en de interpretatie wat mij betreft nog niet afgesloten zijn!

In 1566 is een klein kerkje gesticht voor weinig inwoners. Dit klopt, maar in 1646 kan men met klein ook bedoeld hebben, veel te klein gezien de toenmalige bevolking. Dat het kerkje klein was, blijkt ook uit het plattegrondje van kort voor 1638. Het onderzoek bij punt D toont aan, dat de kerk ook groter geweest kan zijn: het sluit dat in ieder geval niet uit. In 1566 was er een koor, het was zelfs het belangrijkste gedeelte, maar schip met koor kan ook de huidige afmetingen gehad hebben. Ook de bouw van de forse toren wijst eigenlijk in de richting van een grotere kerk, maar het is, zoals gezegd, nog te vroeg voor een definitieve conclusie!!

Omstreeks 1647 zullen er ongeveer 700 mensen in Cromstrijen gewoond hebben, die potentiële kerkgangers waren, maar dat aantal zal nog wel aan de lage kant zijn.

Er zijn nu ongeveer 320 zitplaatsen in het kerkschip. Als de maten, berekend aan de hand van het plattegrondje kort voor 1638, kloppen dan zouden er ongeveer 250 plaatsen geweest zijn.

De uitbreiding van de bevolking vindt pas plaats in de 17de-eeuw. In 1602 wordt Nieuw-Cromstrijen ingepolderd, in 1615 Klein-Cromstrijen, in 1625 Groot-Cromstrijen en in 1643 Numanspolder.

Het stijgend aantal inwoners is aardig te meten aan de opbrengst van de collectes, gerekend in ponden, stuivers en penningen, voor de diakonie tijdens de kerkdiensten:

1612	67-14-2	/	1615	84-14-4	/	1627	85-9-12	/
1629	112-11-2	/	1632	127-2-2	/	1636	154-13-14	/
1638	168-14-2	/	1640	190-1-8	/	1641	234-9-10	/
1643	294-13-0	/	1644	405-12-12	/	1645	345-1-6	/
1646	358-2-8	/	1647	307-0-20	/	1648	314-9-0	/

Nemen we de totalen van 1612 en 1646 en ronden we deze af op 67 en 358 pond, dan blijkt dat de collecte-opbrengst in 34 jaar meer dan vijfvoudig is.

Een definitieve conclusie over de grootte van de kerk van 1566 is nog niet te trekken; dat is pas mogelijk na verder onderzoek aan de fundering. Genoeg over dit alles. Terug naar de verbouwing en vergroting van 1647. Zoals ik al eerder opmerkte, werd een deel van de kerk afgebroken en werden er gedeelten vernieuwd, gerepareerd en vergroot. Naast de uitbreiding in Klaaswaal werd er ook te Numansdorp een nieuwe kerk gebouwd, maar dat was, gelet op de toestand van de wegen, die in de herfst en winter vrijwel onbegaanbaar waren, noodzakelijk. Dit alles kostte veel geld en jaren daarna stonden beide kerken nog diep in de schuld.

De totale kosten bedroegen volgens de rekening van schout R. van der Lith f 12.130-7-10, waaronder ook grote bedragen aan rente wegens kapitaaleningen (De aanneemsom was f 8.345-12-0). In 1664 stond er voor Klaaswaal nog een schuld open van f 9.000 en voor Numansdorp één van f 17.939-5-0.

In 1647 werd de kerk verfraaid met gebrandschilderde ramen met afbeeldingen van de wapens van dijkgraven, heemraden en enige steden (waaronder de stad Dordrecht, die een raam van f 150 schonk).

Het vervolgverhaal is er één van voortdurende klachten over verval van de kerk en gebrek aan geld voor noodzakelijk reparaties. Achtereenvolgens was dit het geval in 1690, 1704, 1742 en 1773 en meestal moesten het schoolhuis en de pastorie ook nog voor grote kosten hersteld worden. In 1690 waren er niet zulke hoge onkosten, maar in 1704 werd f 12.000 uit een gehouden loterij verkregen voor reparatie en dat bedrag was toereikend.

In 1742 is het vooral de toren, die op instorten staat en in 1773 vindt voorlopig de laatste restauratie plaats. Over de 19de-eeuw is niets bekend van een grote restauratie. Wel is het zo dat de burgerlijke gemeente toen meebetaalde en de toren in eigendom had gekregen. Regelmatig vonden natuurlijk de kleine reparaties plaats die bekostigd werden uit de inkomsten. Vooral het begraven leverde veel geld op, evenals de collectes en, sinds 1722, verhuur van zitplaatsen.

Zoals ik in het begin al meldde vond in 1931 de laatste grote restauratie plaats en nu staan we dan vlak voor de volgende, waarbij er naar gestreefd zal worden om het beeld van de 17de-eeuwse kerk te herstellen.

De moederkerk van Cromstrijen is een monument dat als enige terugvoert naar het prille begin van deze aan de zee ontworstelde grond.

Een monument, met verrassend oude zerken, waarvan er één het graf gedekt moet hebben, waar in 1566 in de pas gebouwde kerk schout Willem Lenaertsz. Ketting begraven werd. Andere 17de-eeuwse grafzerken liggen nog onder de houten vloer op "herontdekking" te wachten (Negen zijn er bekend, waarvan er zeven in 1922 genoteerd zijn en twee in 1989).

Zo zijn we weer teruggekeerd in 1989 na deze korte tocht door het verleden, die vooral een voorzichtige poging wilde zijn de zo onbekende kerk van 1566 in beeld te krijgen. Helaas leent dit artikel zich niet voor een brede verwerking en kan daardoor slechts een kleine bijdrage blijven. Hopelijk zal deze de belangstelling van de geïnteresseerde lezer wekken!

J. P. Bijl.